

DRAAD IN
VEILIGHEID
OP SCHOOL

DE ROZE
DRAAD IN
VEILIGHEID
OP SCHOOL

Seksuele diversiteit in een brede
aanpak van omgangsvormen:
een handreiking voor schoolleiders

DRAAD IN
VEILIGHEID
OP SCHOOL

DE ROZE
DRAAD IN
VEILIGHEID

Inleiding

Hoofdstuk 1

FEITEN OVER ONVEILIGHEID 11

Cijfers over seksuele diversiteit 12

Onveiligheid door een afwijzende omgeving 12

Ervaringen van 'seksueel diverse' leerlingen 13

Hoofdstuk 2

SIGNALEN VAN ONVEILIGHEID 17

'Onderduikgedrag' als signaal van onveiligheid 17

Signalen uit de zorgstructuur 18

Signalen over conflicten met docenten 19

Signalen over het omgangsklimaat 19

Hoofdstuk 3

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN EFFECTIEVE AANPAK 23

Kenmerken van effectief diversiteitbeleid 24

Draagvlak voor diversiteitbeleid 24

Hoofdstuk 4

EEN STAPPENPLAN VOOR Diversiteitbeleid 27

Stap 1: Ga na wat er speelt 28

Stap 2: Overleg gezamenlijk over de mogelijke aanpak 29

Stap 3: Benoem een aandachtspersoon 30

Stap 4: Maak een duidelijk gestructureerd plan 31

Begeleiding bij het opzetten van diversiteitbeleid 31

INHOUDSOPGAVE

Hoofdstuk 5

HET TEAM BETREKKEN 33

Rollen bij diversiteitbeleid 33

1 Aandachtspersoon 33

2 Zorgcoördinator 34

3 Mentoren en leerlingbegeleiders 35

4 Vakdocenten 35

5 Niet-heteroseksuele docenten 36

6 Externe begeleiders 37

7 Externe aanbieders 37

Bijlage

EEN SYSTEMATISCHE AANPAK VAN Diversiteitbeleid: HET DOEL-MODEL 41

Doelen: verkenning van de situatie en doelen stellen 41

Omgangsvormen en schoolklimaat 42

Educatie en integratie in de lessen 44

Leerlingbegeleiding en zorg 46

Ten slotte: diversiteitbeleid is geen 'digitale aanpak' 48

INLEIDING

Ruwere omgangsvormen: een hot item

De krant staat er vol van, en schoolleiders merken het ook op school: de omgangsvormen verruwen. Volwassenen en jongeren voelen zich snel aangevallen en stellen zich tegelijkertijd zelf intolerant op tegenover anderen. Het vinden en uitdragen van een eigen persoonlijke of groepsidentiteit is steeds belangrijker geworden. Maar het dringt nog niet altijd door dat het tot uitdrukking brengen van zulke eigenheid in een democratische samenleving gepaard moet gaan met respect voor andermans identiteit en gevoelens.

De school heeft door haar pedagogische opdracht bij uitstek een taak in het aanleren van respect, tolerantie en goede omgangsvormen. Burgerschapsvorming is daarbij een leidraad, die op school niet beperkt kan blijven tot lesjes over de technische, politieke en staatsrechtelijke aspecten van democratie. De basis van democratie wordt immers gevormd door hoe we met elkaar omgaan in het dagelijks leven, of we onszelf kunnen zijn, onze mening kunnen ontwikkelen en onze identiteit kunnen 'uitleven'. Dit past in het grotere kader van tolerantie, wederzijds respect, en liefst: een warme belangstelling voor elkaar.

Een dergelijke visie is snel geformuleerd, maar iedere schoolleider weet dat het een stuk moeilijker is om haar ook te realiseren. Dat geldt zeker in het voortgezet onderwijs, waar leerlingen bol staan van de hormonen, op zoek zijn naar wie zij zijn en naar hun grenzen, en waar krachtige groepsprocessen hun invloed doen gelden. Ook in het primair onderwijs zien we – minder heftig misschien – steeds meer spanningen rond uiteenlopende culturen en rond opvattingen over opvoeding en omgangsvormen. Mensen in het onderwijs doen hun uiterste best, maar soms is het gewoon moeilijk de generatie- en culturele kloven te overbruggen.

Het is aan u als schoolleider om aan te geven hoe de school over omgangsvormen denkt. En het is uw taak om te registreren dat alle deelnemers aan de school hun bijdrage leveren aan het verwezenlijken van de visie van uw school.

Diversiteit als katalysator in de aanpak van omgangsvormen

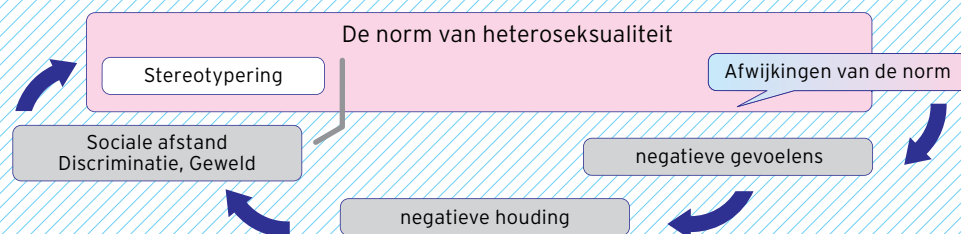
De Nederlandse samenleving wordt steeds diverser. Tegelijkertijd neemt de tolerantie ten aanzien van verschillen tussen mensen af. Onzekerheid over wat de 'Nederlandse' kernwaarden nu eigenlijk zijn, leidt ertoe dat veel mensen met argusogen kijken naar de zaken die afwijken van wat zij persoonlijk als 'normaal' beschouwen. Meningsverschillen kunnen hoog oplopen over zaken als religie en cultuur, en zeker ook over seksualiteit en homoseksualiteit. Dat is niet verbazingwekkend: culturele identiteit, religie en seksualiteit zijn gevoelige elementen in een ieders persoonlijke beleving. Voor veel mensen vormen deze zaken aspecten van hun identiteit waarover men niet wil of kan onderhandelen. Men vat aanvallen of minachting voor deze kernaspecten van de persoonlijkheid daarom vaak niet licht op.

Hoe de school omgaat met diversiteit, is van cruciaal belang. Jongeren leren in hun schoolperiode de basiscompetenties om op een goede manier met elkaar om te gaan. In een samenleving waar diversiteit een feit is, maar ook controversieel is, wordt elke confrontatie van jongeren met diversiteit een test voor zulke competenties in wording. Voor veel mensen in het onderwijs is dat een beetje eng. Met leerlingen praten over kernwaarden als cultuur, religie en seksualiteit is niet altijd makkelijk. Soms vindt men het zo persoonlijk, dat men het liever beschouwt als privézaak. Daarmee laat de school echter belangrijke leerervaringen liggen. De zoektocht naar eigen waarden, identiteit en vrienden waarop je kunt bouwen zijn hét leidmotief voor jongeren. Het bespreken van culturele identiteit, religie en seksualiteit kan een katalysator zijn in de manier waarop scholen hun aanpak rond goede omgangsvormen en burgerschap vormgeven.

Seksuele diversiteit in een breder kader

In deze handreiking gaan we nader in op de rol van seksuele diversiteit binnen het beleid rond veiligheid op school. We spreken in dit boekje zo veel mogelijk over 'seksuele diversiteit' in plaats van over 'homoseksualiteit'. Bij 'homoseksualiteit' denken veel mensen in eerste instantie aan homoseksuele mannen en bij 'homodiscriminatie' vooral aan openlijk geweld. Het is echter van belang dat de school leert omgaan met het feit dat alle leerlingen zich seksueel ontwikkelen, en dat dit soms spanningen oproept. Spanningen tussen jongens en meiden, of tussen jongens onderling en tussen meiden. Onder kinderen en jongeren leven een groot aantal onuitgesproken normen over rolgedrag, relatievorming en erotiek. Samenvattend, en enigszins gechargeerd, zouden we kunnen zeggen dat jongeren ervan uit gaan dat:

- iedereen heteroseksueel is
- iedereen een romantische, 'eeuwigdurende', monogame relatie nastreeft
- zo'n relatie leidt tot een gezin waarin een min of meer duidelijke sekserolverdeling bestaat
- niemand wil afwijken van de eigen omgeving en dat iedereen afwijkende gevoelens of gedrag daarom verbergt.

De publiciste Alice Schwarzer heeft dit complex van waarden reeds in 1977 'de norm van heteroseksualiteit' genoemd (zie afbeelding). Veel jongeren voelen zich onzeker als ze andere jongeren of volwassenen tegenkomen die niet (geheel) voldoen aan deze 'norm van heteroseksualiteit'. Als zij te maken krijgen met een afwijking van de norm, reageren ze vaak

met een emotionele afweer. Als deze negatieve emoties bevestigd worden, zetten ze zich vast in rigide meningen en een negatieve houding. Uit zo'n negatieve houding komt vervolgens negatief gedrag voort, zoals het aan anderen onthouden van sociale steun, afstand nemen, discriminatie en soms zelfs geweld.

Afwerende jongeren nemen afstand van mensen die zij veroordelen. Daardoor zien zij deze mensen minder als echte 'personen'. Er ontstaat een stereotypering van de meest opvallende of meest afwijkende kenmerken, die ze vervolgens toeschrijven aan alle 'leden' van de groep. Door een negatieve stereotypering zien zij deze mensen als sterker afwijkend van de norm, en dat roept weer een negatieve emotionele reactie op. Kortom: er ontstaat een vicieuze cirkel.

Sociale uitsluiting van homoseksuele, lesbische, biseksuele, transgender of niet 'typische' heteroseksuele jongeren, vormt een onderdeel van een breder proces van afweer en uitsluiting waar iedereen op school dagelijks mee te maken heeft. Deze handreiking plaatst de veiligheid van 'seksueel diverse' leerlingen en personeelsleden in dit bredere kader. Dat geeft u als schoolleider meer zicht op hoe seksuele diversiteit een rol speelt binnen het geheel. Ook biedt het u de gelegenheid om seksuele diversiteit in een bredere aanpak integreren.

Opzet van deze handreiking

Deze handreiking is bedoeld voor schoolleiders, veiligheidscoördinatoren en zorgcoördinatoren. Ze laat zien hoe deze functionarissen op hun scholen een veiliger omgeving kunnen realiseren.

In hoofdstuk 1 komen de feiten rond onveiligheid aan de orde. Deze feiten zijn niet altijd zichtbaar; veel aspecten rond seksualiteit en seksuele diversiteit spelen zich onder de oppervlakte af.

In hoofdstuk 2 gaan we in op de signalen waarop schoolleiders kunnen letten.

In hoofdstuk 3 adviseren we over wat schoolleiders en zorg- en veiligheidscoördinatoren aan gesignaleerde knelpunten kunnen doen.

Hoofdstuk 4 beschrijft hoe de schoolleiding het volledige team kan betrekken.

In de bijlage werken we een model uit voor een systematisch opgezet plan van aanpak: het DOEL-model.

De tips in deze handreiking zijn gebaseerd op proefprojecten die Empowerment Lifestyle Services (kenniscentrum seksuele diversiteit in het onderwijs) in samenwerking met het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS) en de Rutgers Nisso Groep (kenniscentrum seksualiteit) op een aantal scholen voor voortgezet onderwijs en op een basisschool heeft uitgevoerd. In deze proefprojecten konden scholen experimenteren met de integratie van homospecifieke aspecten in hun bredere plan van aanpak rondom veiligheid.¹ Daarnaast heeft Empowerment gebruik gemaakt van zijn jarenlange veldervaring die het in de begeleiding van scholen heeft opgedaan.

¹ L. Kuyper e.a. (2007), *Nameting Adelmund Pilots*, Utrecht. Het project is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

OVER ONVEILIGHEID

Hoofdstuk 1

FEITEN OVER ONVEILIGHEID

De meeste scholen zien zichzelf als veilig. De ervaring van Empowerment wijst uit dat dit vaak ook zo is, maar dat de aanpak in de praktijk niet altijd voldoende is uitgewerkt naar aspecten van diversiteit. Als er incidenten ontstaan rond een specifiek thema, schiet de generieke aanpak soms te kort.

Waar het gaat om seksuele diversiteit, blijken schoolleiders vaak weinig zicht te hebben op de werkelijke situatie rond lesbische, homo-, biseksuele of transgender scholieren. Soms kennen zij een enkele homoseksuele leerling. Statistisch gezien lopen er echter minstens enkele tientallen rond op school. Iets vaker kennen schoolleiders één of enkele 'seksueel diverse' docenten.

Lesbische, homo-, biseksuele of transgender scholieren en docenten zullen op school hun seksuele oriëntatie niet zomaar laten merken zoals heteroseksuele scholieren en docenten dat doen. Zij willen eerst zeker van hun eigen gevoelens zijn, en zich zeker voelen over de reacties op school. Vaak is het woord 'homo' een populair scheldwoord en is het in de inleiding beschreven normatieve verwachtingspatroon sterk.

Dit stimuleert niet om uit te komen voor een niet-heteroseksuele voorkeur of voor transgender gevoelens. Deze leerlingen of docenten zullen niet klagen over de situatie op school zolang zich geen ernstige incidenten voordoen. En dagelijkse vormen van subtiele uitsluiting komen soms zo vaak voor – en zijn daardoor zo 'gewoon' – dat zij er niet toe komen daarvan melding te doen. Men mist op school vaak de (expliciete) signalen, waardoor schoolleiders meestal denken dat er voor maatregelen geen aanleiding is.

ONVEILIGHEID

Cijfers over seksuele diversiteit

We gaan hier allereerst in op de feiten rond seksuele diversiteit. Statistisch gezien heeft ongeveer 5 procent van de bevolking boven de 18 een vrijwel uitsluitend homoseksuele of lesbische oriëntatie. Daarnaast heeft 6 procent biseksuele gevoelens (en kan daarom niet van te voren zeggen op welk geslacht men verliefd zal worden).

Uit onderzoek² blijkt dat 4,5 procent van de jongens en 6,1 procent van de meiden tussen 12 en 25 jaar al eens seks met iemand van het eigen geslacht heeft gehad. Een veel groter aantal denkt verliefd te kunnen worden op iemand van het eigen geslacht of fantaseert daar wel eens over.

Naar schatting heeft ongeveer 5 procent van de Nederlanders een 'ambivalente gender-identiteit'³. Zij voelen zich lichamelijk of psychisch niet helemaal man of vrouw. Dat leidt nogal eens tot psychische of sociale problemen. De term 'transgender' is een koepelbegrip voor alle manieren van genderbeleving die anders zijn dan volgens de traditionele indeling in de twee geslachten.

In de dagelijkse schoolpraktijk is dit alles niet expliciet terug te zien. Vooral in de lagere klassen zijn leerlingen nog onzeker over hun seksuele gevoelens. Overigens gaat het dan om wat meer jongeren dan de 11 procent die later zal beslissen zich homo, lesbisch of biseksueel te noemen. De meeste homo- en lesbische scholieren zeggen overigens desgevraagd dat ze er wel voor uitkomen. In de praktijk is dit waarschijnlijk alleen naar hun beste vriend(inn)en, waardoor het vaak toch 'onzichtbaar' blijft voor anderen.

Onveiligheid door een afwijzende omgeving

Regelmatig wordt onderzoek gedaan naar de beleving van homoseksualiteit en heteroseksualiteit op school. Ook daaruit blijkt dat de 'norm van heteroseksualiteit' onder jongeren nog in sterke mate heerst.⁴ Onderzoek van de Nationale Jeugdraad laat zien dat een meerderheid van de jongeren het eens is met de stelling dat het vreemd is wanneer iemand homoseksueel of lesbisch is.⁵ De meeste jongeren zouden er niet voor uitkomen als zij zelf homo zouden zijn,⁶ en de helft van de leerlingen zou homo- en biseksuele medescholieren op afstand houden.

Meningen van jongeren:

66 procent: 'het is vreemd wanneer iemand homoseksueel of lesbisch is'

63 procent: 'ik zal er niet voor uitkomen als ik zelf homo zou zijn'

47 procent: 'ik zal homo- en biseksuele medescholieren op afstand houden'

Uit onderzoek onder leerlingbegeleiders en homoseksuele leerlingen⁷ wordt duidelijk wat achter deze percentages schuilgaat. Leerlingbegeleiders geven aan dat de houding van de scholieren wat betreft homoseksualiteit varieert van gedogen en onverschilligheid tot

angst, aversie en regelrechte vijandigheid. Zij geven te kennen dat er een grote geslotenheid rond het onderwerp heerst. Zowel jongeren als leerlingbegeleiders vinden het moeilijk om homoseksualiteit te bespreken. Enerzijds heeft dat er mee te maken dat alle jongeren sterk met hun eigen seksuele ontwikkeling bezig zijn. Veel van hen ervaren het spreken over 'seksuele diversiteit' daarbij als een bedreigende onzekerheid. Bovendien denken veel leerlingen dat ze zichzelf 'verdacht' maken misschien ook homo te zijn door over seksuele diversiteit te praten. Dit is een signaal dat de meeste leerlingen 'niet hetero zijn' nog steeds als zeer onwenselijk beschouwen.

Ervaringen van 'seksueel diverse' leerlingen

Vanzelfsprekend heeft een dergelijk klimaat van ontkenning en afwijzing zijn weerslag op de jongeren die zelf 'seksueel divers' zijn. Zij komen in de knel door een negatieve bejegening, omdat ze om de een of andere reden opvallen. Soms komen ze in een isolement terecht, bijvoorbeeld doordat ze niets met hun verliefdheid kunnen doen of doordat deze niet wordt onderkend of serieus genomen. Ze voelen zich op school al snel ongemakkelijk zodra ze als 'anders' worden bekeken. Dat dwingt ze tot conformistisch gedrag en het verbergen van hun gevoel en mening.

In het basisonderwijs voelen leerlingen die zich later als niet-heteroseksueel ontpoppen, zich vaak al wat een buitenbeentje. Soms komen leerlingen er in het voortgezet onderwijs wel voor uit. Maar omdat ze weinig of geen constructieve voorbeelden hebben van hoe ze dat kunnen doen, kan dat soms op een ongelukkige of provocerende manier gebeuren. Ook daarvoor is er bij medeleerlingen vaak weinig begrip: als je zo overdrijft, lok je immers vervelende reacties uit, vinden die anderen dan. Docenten treden daarbij vaak onverschillig op, zo is de ervaring van deze jongeren.

Van de homo- en lesbische tieners zelf voelt 61 procent zich niet veilig genoeg om voor hun homoseksualiteit uit te komen. Ruim de helft vindt dat medescholieren niet mogen weten dat ze homoseksueel zijn.

2 H. de Graaf; S. Meijer; J. Poelman; I. Vanwesenbeeck (2005) Seks onder je 25e, Rutgers Nisso Groep/Soa Aids Nederland, Utrecht, 8 september 2005

3 Eisfeld, Shuyf & Stoop (2006), Factsheet Transseksueel, Transgender, Travestie, Interseksualiteit. Definities, een analyse en aanbevelingen, MOVISIE, Utrecht.

4 José Overbeek, Nique van & Renkens (1998), De heteroseksuele school, Nijmegen.

5 Sheila Rebel (2006), Seksualiteit en tolerantie. Homo-emancipatie op school. Nationale Jeugdraad, Utrecht.

6 Stichting Outway (2005), Onderzoek naar homoseksualiteit in Brabant.

7 Zie Anne Kersten en Theo Sandfort (1994), Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie. Een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen, Utrecht.

60 procent van de homoscholieren zegt dat ze denkt dat de schoolleiding zelden of nooit tegen homovijandig geweld optreedt, tegen 33 procent van alle scholieren die denkt dat de schoolleiding tegen geweld in het algemeen optreedt. 50 procent van de homoscholieren denkt dat de schoolleiding doorgaans niet helpt als je een hulpvraag hebt, tegen 29 procent van alle scholieren waar het gaat om algemene hulpvragen.⁸

'Je veilig voelen op school' moet een algemene zorg van de school zijn. Het gevoel van veiligheid bij 'seksueel diverse' scholieren blijft weliswaar ver achter bij het gemiddelde, maar ook andere leerlingen hebben er last van. Zo is 12 procent van alle scholieren bang om hun mening te geven (tegen 48 procent van de homo- en lesbische tieners).⁹ De angst om voor zichzelf (voor eigen gedachten en gevoelens) uit te komen, kristalliseert zich breder uit dan alleen wat betreft seksuele gevoelens. Maar het één staat niet los van het ander; seksualiteit is immers onderdeel van de totale persoonlijkheid. Uit onderzoek onder homoseksuele en lesbische leerlingen blijkt dat onzekerheid, eenzaamheid, gevoelens van schaamte en depressies onder deze leerlingen meer voorkomen dan onder hun heteroseksuele medeleerlingen.¹⁰ Niet-heteroseksuele en transgender leerlingen hebben te kampen met gevoelens die in hun omgeving riskant zijn om te uiten, en waaraan zij zelf niet altijd een naam kunnen geven. In sommige gevallen leiden de schoolprestaties hieronder. Soms zorgt het voor zwaardere psychosociale problemen. Onder jongeren met een (streng) gelovige achtergrond kunnen deze problemen zeer ernstige vormen aannemen.

Ontwikkeling van 'de norm van heteroseksualiteit' bij kinderen

In de basisschoolleeftijd ontstaat impliciet al een basis voor de later optredende onzekerheid en uitsluiting van jongeren die 'anders' zijn. Volwassenen kunnen dit proces - min of meer onbewust - versterken als zij al te makkelijk stereotype verwachtingen rond rolpatronen, seksualiteit en het omgaan met verschillen bij kinderen bevestigen.

In de onderbouw spelen kinderen spelletjes (zoals vaders- en moedertje) waardoor ze experimenteren met sociale rollen. Veel kinderen vinden het spannend en leuk om 'vieze' taal te gebruiken (kut, lul, poep, pies). Ook willen kinderen soms met een ander kind of met een volwassene trouwen, of voelen zij zich verliefd (vaak zonder onderscheid te maken naar leeftijd of geslacht). Door te spelen met hun gevoel, met fantasie en met voorbeelden uit de omgeving, proberen kinderen uit hoe zij diverse rollen en leefwijzen ervaren en beleven. Ook leren ze zo het verschil tussen fantasie, spel en realiteit beter kennen.

In de middenbouw is interactie met anderen een bron van fascinatie en van nieuwe kennis. Kinderen onderzoeken hun autonomie en hun relaties met anderen. Daarbij leren ze hun emoties beter kennen en gaan zij hun emoties ook meer reguleren. Kinderen ontwikkelen steeds meer relaties en vriendschappen. Zij spelen steeds vaker met kinderen van hun eigen geslacht. Dat heeft een functie in het ontwikkelen van een (nu nog rudimentaire) mannelijke of vrouwelijke identiteit.

Bij het experimenteren met 'man' of 'vrouw' schieten kinderen vaak een beetje door. Ze zetten zich dan af tegen de andere sekse, waarbij jongens meisjes stom vinden en andersom. Ook treedt er steeds sterker groepsgebruik op; kinderen worden er zich bewust van dat ze aan de code van een groep moeten voldoen als ze bij die groep willen horen (eerste normbesef).

In sommige van deze groepen mag maar weinig afwijkend gedrag worden vertoond. Met name onmannelijk gedrag in een jongensgroep wordt dan steeds meer afgestraft met de opmerking 'Je bent toch geen mietje?'. Mietje is op deze leeftijd vaak een verzamelterm voor alles wat anders of afwijkend is van de groepsnorm.

Kinderen van 11 à 12 jaar gaan zichzelf voor het eerst met de ogen van een ander bekijken. Het begint ze daarbij op te vallen dat meningen en waarden van mensen nogal kunnen verschillen. Als de kinderen met de ogen van een ander naar hun eigen lichaam kijken, ontdekken zij dit als het ware opnieuw. Veel kinderen maken zich zorgen over hun ontwikkeling en uiterlijk. Door het kijken en vergelijken ontstaan ook veel onzekerheden. Een deel van de onzekerheden heeft betrekking op de eigen voorkeuren versus de (veronderstelde) wensen en normen van ouders, leerkrachten en van andere kinderen. Dit kan gaan over kleding, maar ook over (rol)gedrag en seksuele voorkeur.

In het primair onderwijs zijn dit vaak nog onbenoemde kwesties. Bij circa 30 procent van de jongeren rond de 12 jaar bestaat er twijfel over de eigen seksuele identiteit.

8. De gegevens over het algemene veiligheidsgevoel zijn van het ITS: T. Mooij, Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag in het voortgezet onderwijs. Evaluatie van de campagne 'de veilige school' (Nijmegen 2001).

De gegevens over het gevoel van veiligheid onder homoseksuele leerlingen zijn van Expresso: P. Dankmeijer, 'Homojongeren zesmaal zo onveilig op school', in: Feit & Vooroordeel, jaargang 1-10, juni 2001.

9. Mooij 2001 en Dankmeijer 2001.

10. Anne Kersten en Theo Sandfort (1994)

VAN ONVEILIGHEID

Hoofdstuk 2

SIGNALEN VAN ONVEILIGHEID

De in hoofdstuk 1 genoemde feiten over onveiligheid zijn in de dagelijkse praktijk niet altijd zichtbaar. In dit hoofdstuk gaan we in op de signalen die kunnen wijzen op onveilige situaties.

'Onderduikgedrag' als signaal van onveiligheid

Eerder hebben we al aangegeven dat veel leerlingen en personeelsleden hun seksuele oriëntatie verbergen uit vrees voor reacties van anderen. De mate waarin zulk vermijdingsgedrag – ook wel 'onderduiken' genoemd – gekozen wordt, zegt iets over de sfeer op een school. Als mensen systematisch zwijgen uit vrees voor reacties, is dat een signaal dat er een taboesfeer heerst.

Veel homoseksuele leerlingen stellen hun coming-out uit tot na hun schooltijd in het voortgezet onderwijs. Dit kan mede te maken hebben met de onzekerheid over seksuele identiteit, die in deze leeftijdsfase ook onder heteroseksuele leerlingen voorkomt. Toch is het op z'n minst opvallend dat leerlingen op school erg open zijn over (hun) heteroseksualiteit, terwijl maar een zeer beperkt deel van de scholieren uitkomt voor een andere seksuele oriëntatie.

Uit een onderzoek van het homojongerenblad *Expreszo* blijkt dat de gemiddelde coming-out leeftijd ligt op 18,6 jaar. 23 procent van de respondenten gaf aan pas tussen hun 21ste en 25ste uit de kast te komen, 3 procent zelfs pas na hun 26ste.¹¹ Uit een onderzoek van Universiteit Maastricht blijkt dat de gemiddelde coming-out leeftijd van homojongens ligt op 17,8 jaar.¹²

¹¹ *Expreszo* (2003), *Coming Out Onderzoek 2003*.

¹² D. Franssens e.a. (2007), *Outcomes. Deelrapport 1 Homojongenscohort*, Universiteit Maastricht.

Als vijf op de honderd leerlingen homoseksueel, lesbisch of biseksueel is en een even groot deel zich soms zorgen maakt over hun sekse-identiteit, kunnen we ons afvragen hoeveel niet-heteroseksuele en transgender leerlingen op school zichtbaar zijn.

Als dat maar een klein aantal is, kan dit een signaal zijn dat het op school te onveilig is om hierover duidelijk te zijn.

Vaak is het 'vanzelfsprekend' dat heteroseksuele docenten en leerlingen spreken over vakanties, huwelijk, geboorten, ziekte- en sterfgevallen die hen raken, terwijl het soms vreemd of zelfs provocerend wordt gevonden als homoseksuele of lesbische leerlingen of collega's datzelfde doen over situaties die hun seksuele oriëntatie raken.

Signalen uit de zorgstructuur

Leerlingen met een niet-heteroseksuele oriëntatie kunnen stil en teruggetrokken zijn.

Soms zijn ze juist luidruchtig en trekken ze aandacht, als compensatie voor hun frustraties met de sfeer op school. Vaak ervaren zij er een gevoel van isolatie: 'ik ben de enige hier'.

In ernstige gevallen kan er sprake zijn van depressie, medicijngebruik, zelfbeschadiging of suïcideneigingen.

Dergelijke signalen, die in de zorgstructuur van de school kunnen worden opgepikt, wijzen soms op problemen die in het algemeen bij de adolescentie horen. Maar zij komen in extreme mate voor bij niet-heteroseksuele leerlingen. In klachten van deze groep leerlingen staan de verwachte negatieve reacties van medescholieren centraal. De vrees voor pesten en uitsluiting is groot, met name in het vmbo. Als er (zoals dat eerder op het havo en vwo het geval is) geen directe pesten zijn, dan is er vaak wel sprake van een isolement. Soms bestaat er een potentiële dreiging van 'eengerelateerd geweld' of uitstoting uit de familie (bijvoorbeeld bij islamitische leerlingen).

Leerlingbegeleiders geven aan dat leerlingen meestal open worden over hun niet-heteroseksuele gevoelens als ze ook over angst, isolement, depressie, schaamte of schuldgevoelens in het algemeen durven te praten. Maar dat is eigenlijk al erg laat. Het duurt vaak lang voordat deze problemen worden onderkend, omdat veel leerlingen hierover net zo gesloten zijn als over de seksuele identiteit. Dat betekent dat veel problemen onzichtbaar blijven en soms alleen aan het licht komen als er zich ernstige incidenten voordoen.

Isoleren is niet de oplossing

Sommige schoolleiders menen leerlingen of personeel te beschermen door hen te 'isoleren' van de vijandige omgeving. Zo is er een school waar een homoseksuele leerling zijn lunch alleen en in een eigen lokaal mag opeten, om het pesten in de kantine te vermijden. Ook is een geval bekend waar een homoseksuele docent de sleutel kreeg van de achteringang zodat hij niet elke ochtend op spitsroeden hoefde te lopen tussen scheldende leerlingen op het schoolplein. Dergelijke 'oplossingen' vallen eerder onder de categorie symptoombestrijding en geven aan de pestende leerlingen het signaal dat hun negatieve gedrag geen consequenties heeft.

Signalen over conflicten met docenten

Niet-heteroseksuele docenten krijgen regelmatig te maken met 'uitproberen', 'grappen' maken, pesten en intimidatie door leerlingen. Over het algemeen gaat het om halffluid 'homo' roepen als de betreffende docent langskomt, of om geroddel, seksuele uitdagingen of het schrijven van beledigende uitingen op het bord, meubels of ramen. In enkele gevallen gaat het verder. Dan kunnen docenten te maken krijgen met lekgestoken banden, een bekraste auto, of zelfs met bedreigingen, bijvoorbeeld per telefoon of e-mail.

Soms betrekken leerlingen hun ouders bij hun negatieve uitingen. Zo komt het regelmatig voor dat een homoseksuele of lesbische docent die een leerling straf geeft, te maken krijgt met ouders die klagen over oneigenlijk gedrag van de docent waarbij zij homoseksualiteit bij betrekken, of hem of haar zelfs beschuldigen van seksuele intimidatie van hun zoon of dochter.

De meeste docenten vinden het vervelend hierover te moeten klagen bij de schoolleiding. Ze weten niet zeker of de schoolleiding hen wel zal ondersteunen, of vinden dat ze zulke problemen zelf moeten kunnen oplossen.

Preventief beleid gewenst

In 2005 was een docent natuurkunde het zat dat alle homoseksuele leerlingen aan hem werden doorverwezen en dat er altijd op gerekend werd dat hij voorlichting over homoseksualiteit gaf. Als een leerling hem uitschold voor homo, strafte de schoolleiding die leerling wel, maar zei alleen: 'Je mag meneer X niet uitschelden' en benoemde nooit dat het homofobe karakter van dit schelden onacceptabel is.

De docent vroeg de directie om preventief en specifiek beleid te maken, zodat het pesten voortaan zou worden voorkomen en hij er als 'excuushomo' niet alleen voor zou staan.

De schoolleiding weigerde deze verzoeken herhaaldelijk, zelfs in het geval dat de docent gratis externe ondersteuning wist te regelen.

Uiteindelijk diende de docent een klacht in tegen zijn school bij de Commissie Gelijke Behandeling. De Commissie oordeelde dat de docent wel leed onder ongelijke behandeling, maar dat er geen juridische verplichting voor scholen bestaat om homofob gedrag specifiek te benoemen of specifiek preventief beleid te maken. De Commissie gaf in haar oordeel aan dat de regering hier een initiatief zou moeten nemen.

Signalen over het omgangsklimaat

De manier waarop er over (homo)seksualiteit gesproken wordt, is een belangrijke indicator voor de veiligheid op school. Het kan zijn dat het thema helemaal niet besproken wordt ('onbelangrijk', 'saai', 'speelt hier niet'). Dat duidt op een taboesfeer, die een belemmering vormt voor een open omgangsklimaat. Een gespeelde onverschilligheid leidt daarin uiteindelijk tot marginalisering en uitsluiting van niet-heteroseksuele leerlingen en personeelsleden.

Het kan ook zijn dat er op school veel gescholden wordt met termen als 'homo', 'mietje' of 'flikker'. Dit komt veel voor op het vmbo. Het woord 'homo' is lang niet altijd rechtstreeks discriminerend bedoeld. Leerlingen verwijzen daarmee in dat geval niet naar iemands seksuele voorkeur. Toch creëert het schelden met deze term een negatieve sfeer. Homoseksuele leerlingen en personeel ervaren het als kwetsend en belemmerend, zeker wanneer ook docenten dat schelden gedogen of er zelf aan meedoen. Het feit dat 'homo' een scheldwoord is, geeft immers op zichzelf al een duidelijk signaal af dat men dit begrip associeert met iets minderwaardigs.

'Homo' als scheldwoord is beledigend

In 2007 deed een agent aangifte omdat hij door een 19-jarige Utrechter werd uitgescholden voor 'homo'. De rechtbank in Den Bosch sprak de man eerst vrij omdat iemand homo noemen geen belediging zou zijn. In hoger beroep meende het gerechtshof echter dat het woord homo de strekking heeft iemands integriteit aan te tasten 'als het wordt gebruikt als scheldwoord en dus met opzet om te beledigen'. De verdachte zelf verklaarde dat het woord homo voor hem zoiets als 'eikel' en 'sukkel' betekent en dat hij zich kon voorstellen dat de agent zich beledigd voelde. Het gerechtshof bepaalde dat het uitmaken van een agent voor 'homo' daarom toch een belediging is en dus strafbaar.

Ten slotte kan het omgangsklimaat gehinderd zijn door een diepere weerstand binnen de school om aandacht te besteden aan seksuele diversiteit met de bedoeling de sfeer op school te verbeteren. In de proefprojecten onder begeleiding van Empowerment en het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS), kwamen bepaalde tegenwerpingen herhaaldelijk terug. Het APS heeft deze tegenwerpingen 'belemmerende overtuigingen' genoemd (zie kader).¹³

Belemmerende overtuigingen

'Belemmerende overtuigingen' zijn een mengsel van rationele en irrationele argumenten om geen aandacht te hoeven besteden aan seksuele diversiteit. We noemen er een aantal:

- 'We hebben geen homoseksuele of lesbische leerlingen of personeelsleden.'
- 'We hebben hier geen problemen rond dat thema.'
- 'Homoseksualiteit is teveel een detail om er beleidsmatig mee aan de slag te gaan.'
- 'We weten niet hoe we met deze problemen moeten omgaan.'
- 'We kunnen er niet mee aan de slag want homoseksualiteit is taboe.'
- 'Als we iets met seksuele diversiteit gaan doen, zullen we zo'n weerstand oproepen dat we meer problemen krijgen dan we oplossen.'

Aanpak van belemmerende overtuigingen

In de proefprojecten¹⁴ is een oplossing voor het omgaan met belemmerende overtuigingen gevonden door deze samen met de school op een constructieve manier te analyseren. Dat gebeurde door met het personeel te spreken over wat zij zelf willen doen aan de omgangsvormen in de school, en hoe iedereen daar persoonlijk een rol in wil vervullen. Door deze gesprekken zowel breed als meer toegesneden op homoseksualiteit te voeren, komt vanzelf aan de orde welke overtuigingen principieel, emotioneel of eventueel toch realistisch zijn. In vervolgesprekken wordt het dan mogelijk daarvoor in de specifieke context van de school constructieve oplossingen te vinden. Door de brede invalshoek - niet alleen spreken over (homo)seksualiteit, maar over omgangsvormen - ontstaat meer draagvlak om persoonlijk met elkaar van gedachten te wisselen. Op die manier gaan emotionele bezwaren minder zwaar wegen en ontstaat er ruimte om praktische problemen op een pragmatische manier op te lossen. De ervaring leert dat de weerstanden dus niet zozeer door inhoudelijke argumenten, maar door een gezamenlijk proces van bewustwording, uitwisseling en samenwerking kunnen worden opgeheven.

¹³ Frits Prior (2005), Het doet hier alles. Bewust omgaan met hetero-, homo- en biseksualiteit in het onderwijs, Utrecht.

¹⁴ Corina Gekeler (2005), Enabling Safety for LesBiGay Teachers. Publieksverslag, COC Nederland, AOb, APS, Amsterdam/Utrecht.

EFFECTIEVE AANPAK

Hoofdstuk 3

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN EFFECTIEVE AANPAK

In 2003 deed de Rutgers Nisso Groep onderzoek naar de vraag welk beleid effectief is om het welbevinden van homo-, lesbische en heteroseksuele docenten te bevorderen.¹⁵ De conclusie luidde dat álle docenten zich een stuk prettiger voelden op scholen met een 'diversiteitsbeleid'.

VOOR EEN EFFECTIEVE AANPAK

UITGANGSPUNTEN VOOR EEN EFFECTIEVE AANPAK

¹⁵ H. de Graaf e.a. (2003), Beter voor de klas, beter voor de school. Werkbeleving en gezondheid van homo- en biseksuele mannen en vrouwen in het onderwijs, Utrecht.

Kenmerken van effectief diversiteitbeleid

Diversiteitbeleid is meer dan een stuk papier; het gaat om het concreet vormgeven van een serie 'centrale kenmerken' van een dergelijk beleid:

- 1 Onderlinge sociale steun door onderwijspersoneel
- 2 Een open houding van het personeel ten opzichte van elkaar, en vooral rond diversiteit en het bestrijden van discriminatie
- 3 Expliciete voorlichting over diversiteit en discriminatie, vooral gericht op man/vrouw-rollen en homoseksualiteit
- 4 Het hebben van een klachtenprocedure en -commissie
- 5 Het hebben van een vertrouwenspersoon die niet alleen openstaat voor klachten van leerlingen over seksuele intimidatie, maar voor iedereen, en ook voor klachten over discriminatie en negatief gedrag in bredere zin
- 6 Duidelijke gedragsregels en een goede handhaving daarvan

In scholen met een dergelijk diversiteitbeleid had het personeel minder last van burn-out, voelde het zich gezonder en was de totale beleving van welzijn beter. Respondenten uit deze scholen gaven in het onderzoek een hoge waardering aan het werkklimaat. Een dergelijk schoolklimaat heeft uiteraard een positieve uitwerking op de leerlingen. Het mes snijdt dan aan twee kanten. Voelt men zich veiliger, dan is men ook eerder open. Wordt openheid gestimuleerd en beschermd, dan heeft het ook zin om negatief gedrag aan te pakken.

Draagvlak voor diversiteitbeleid

Schoolleiders kunnen voor hun eigen school nagaan in hoeverre het beleid voldoet aan de zes genoemde kenmerken. Daarvoor kunnen zij zich de vraag stellen of het eigen onderwijspersoneel deze kenmerken op de school van toepassing zou achten. En gelden de kenmerken in het algemeen, of zal het personeel ze ook toepassen op niet-heteroseksuele collega's en leerlingen? Reflectie op deze vragen kan helpen om zich ervan bewust te worden of de school concrete aanpak op dit terrein verdient.

Met andere specifieke thema's, zoals dyslexie, ADHD en autisme, houden scholen vaak expliciet rekening in hun beleid. Problemen op deze terreinen worden daardoor aanzienlijk verminderd. Hetzelfde valt te verwachten als de school concreet beleid maakt rond seksuele diversiteit.

Soms zijn schoolleiders echter bevreesd om specifieke aandacht te geven aan (homo)seksualiteit omdat zij veronderstellen dat leerlingen en ouders dit de school niet in dank zullen afnemen. Die vrees is ongegrond.

Draagvlak voor aanpak van homodiscriminatie

Uit onderzoek van de Nationale Jeugdraad blijkt dat een ruime meerderheid van de heteroseksuele leerlingen vindt dat homoseksuele en lesbische leerlingen en docenten zich op school veilig moeten voelen. Zij vinden ook dat een docent moet kunnen zeggen dat hij homo is en dat de school homodiscriminatie met duidelijke regels moet voorkomen.

- 86 procent: 'homoseksuele leerlingen en docenten moeten zich op school veilig voelen'
- 75 procent: 'een docent moet kunnen zeggen dat hij homo is'
- 66 procent: 'homodiscriminatie moet met duidelijke regels voorkomen worden'¹⁶

Persoonlijke negatieve emoties rond seksuele diversiteit leiden slechts in een minderheid van de gevallen tot een neiging tot actieve discriminatie. Helaas is die minderheid wel erg luidruchtig, waardoor op scholen vaak de indruk ontstaat dat 'alle leerlingen' negatief staan ten opzichte van seksuele diversiteit.

Slechts op scholen met een populatie die in meerderheid multicultureel is, kan men wellicht een negatieve reactie verwachten, maar ook daar slechts in sommige gevallen. Over het algemeen komen hevig afwijzende reacties op voorgenomen beleid rond (homo)seksualiteit pas voor als het omgangsklimaat op school negatief is, bijvoorbeeld als leerlingen nauwelijks gecorrigeerd worden op confronterende, radicale en beledigende uitingen op allerlei terreinen die met geloof, cultuur, rolgedrag en identiteit te maken hebben. In zo'n situatie is het herstel van een respectvolle omgang – los van diversiteitbeleid – sowieso meer dan gewenst, omdat het algemene pedagogische klimaat dan onder de maat is. Voor een verbetering daarvan is hoogstwaarschijnlijk voldoende draagvlak bij ouders en leerlingen te verwachten.

Vrees voor het benoemen van een homospecifieke aanpak

In de jaren 2002-2005 is onder begeleiding van Empowerment en APS in diverse scholen geëxperimenteerd met de aanpak van homodiscriminatie. Een van de knelpunten was dat geen enkele van de dertig benaderde scholen wilde dat het project bekend zou staan als een 'homoproject'. Sommige scholen werden wel enthousiast als het project 'veiligheid' of 'diversiteit' zou heten en veiligheid rond seksuele diversiteit in een breder kader plaatste.

PLAN VOOR DIVERSITEITSBELEID

Hoofdstuk 4

EEN STAPPEN- PLAN VOOR Diversiteitbeleid

Effectief diversiteitbeleid vergt uitdrukkelijk niet alleen aandacht voor 'homospecifieke' zaken. Veiligheid rondom seksuele diversiteit kan en moet ingebed worden in een brede aanpak van omgangsvormen. Tegelijkertijd zal een al te generalistische benadering haar doel voorbij schieten; juist de diversiteit van de schoolbevolking vergt tevens aandacht voor specifieke aspecten. In dit hoofdstuk geven we een stappenplan waarmee schoolleiders een brede aanpak mét specifieke aandachtspunten kunnen realiseren.

Uit ervaringen van scholen blijken de volgende stappen zinvol te zijn:

- Stap 1 Ga na wat er speelt
- Stap 2 Overleg over de mogelijkheden van aanpak
- Stap 3 Benoem een aandachtspersoon
- Stap 4 Maak een duidelijk gestructureerd plan

Dit vierstappenplan begint bij wat er in de breedte speelt aan gevoelens en ideeën over (on)veiligheid. In stap 1 komen algemene kernwoorden naar voren als veiligheid, omgangsvormen, en burgerschap en discriminatie. In de daarop volgende stappen kan men specifiek aandacht besteden aan (aspecten van) seksuele diversiteit.

Stap 1 Ga na wat er speelt

Om het omgangsklimaat op scholen te verbeteren, is het belangrijk uit te gaan van de praktijk van degenen die daar dagelijks in sturen: de docenten. Door bij hun persoonlijke ervaring te beginnen, kan het beleid rond omgangsvormen toegesneden worden op wat er werkelijk leeft. Daarvoor heeft het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum een methode ontwikkeld: de Peer Gespreksmethode.¹⁷ De methode heeft als doel onder docenten openheid en betrokkenheid te creëren om zo problemen rond onveiligheid in het kader van seksuele diversiteit op te lossen.

Peer Gespreksmethode

In de Peer Gespreksmethode krijgt een aantal docenten een training in het voeren van gesprekken met collega's op basis van een gelijkwaardigheid (vandaar de term 'peers'). In de gesprekken gaan zij in op vragen als: waar ben je trots op? waar maak je je zorgen om? wat zie je als oplossingen voor je zorgen? wat kun je zelf aan de oplossingen bijdragen? Zo worden docenten zich bewust van wat voor hen persoonlijk van belang is bij diversiteitsbeleid op school. Via hun 'peers' worden de collega's betrokken in een proces van meedenken, meevoelen en meewerken. Zij komen van elkaar te weten wat ze aan elkaar hebben. In speciale casussen komt homoseksualiteit via persoonlijk gerichte vragen aan de orde. Docenten worden zo op een vanzelfsprekende manier meegenomen in een beweging richting breder diversiteitbeleid, inclusief homoseksualiteit.

De methode werkt uiteraard alleen als docenten echt bereid zijn dergelijke peer-gesprekken te voeren. De school moet een open houding hebben om het personeel te stimuleren de methode toe te passen.

Op twee scholen is uitvoerig geëvalueerd wat de gesprekken hebben opgeleverd: een vmbo-school en een scholengemeenschap voor vmbo tot vwo, beide niet randstedelijk. Op beide scholen zijn de deelnemende docenten er duidelijk over dat de peer-gesprekken openheid, bewustwording en erkenning van latente problematiek creëren, alsmede sociale betrokkenheid. Men is ervan overtuigd dat de gesprekken draagvlak hebben gegeven aan acties op het terrein van diversiteitbeleid.

De tweede school is nog een stap verder gegaan, en heeft ook leerlingen in peer-gesprekken met elkaar laten praten. Als onderdeel van de lessen Nederlands stellen leerlingen van 6-vwo op deze school persoonlijke vragen aan onderbouwleerlingen. Homoseksualiteit vormt daarbij een vast thema.¹⁸

¹⁷ Prior 2005

¹⁸ Kuyper 2007

¹⁹ Kuyper 2007

Stap 2 Overleg gezamenlijk over de mogelijke aanpak

De peer-gesprekken uit stap 1 leiden onder andere tot bewustwording van zorgen die onder de docenten leven wat betreft sociale veiligheid in het algemeen en seksuele diversiteit in het bijzonder. Naar aanleiding hiervan kan de schoolleiding reflecteren op wat ze daaraan gaat doen.

In deze tweede fase is het van belang dat de school bekijkt op welke vlakken zij verbeteringen in haar aanpak kan realiseren. Aansluitend op de criteria voor goed kwaliteitsbeleid van de onderwijsinspectie, gaat het er dan om te kijken naar overkoepelende doelen, het omgangsvormenklimaat, educatieve interventies en naar de leerlingenzorg. Deze integrale aanpak is door Empowerment Lifestyle Services het 'DOEL'-model genoemd: Doelen, Omgangsvormen, Educatie, Leerlingenzorg. Binnen elk van deze deelwerkterreinen is het nuttig om in te schatten op welk niveau van omgangsvormen de school zit en welke stap zij allereerst wil maken. Vaak kan de school aansluiten op bestaande individuele acties of belangstelling van docenten, en daar een beleidsmatig kader aan geven. Dat is vooral een taak van de directie. Als het kader er staat, is het zaak om stapsgewijs het hele team te betrekken. Het actief betrekken van leerlingen komt vaak wat later. Een uitgebreide toelichting op dit model, met suggesties voor hoe de school praktisch een plan van aanpak kan opstellen, is te vinden in de bijlage.

Ook het stellen van concrete, inhoudelijke doelen verloopt stapsgewijs. Op een relatief onveilige school zal de aandacht in eerste instantie uitgaan naar het meer adequaat straffen van intolerant gedrag, het tegengaan van schelden en het weerleggen van grove misverstanden en vooroordelen over seksualiteit en seksuele diversiteit. Op een veiliger school zal de aandacht misschien uitgaan naar een grotere bespreekbaarheid en het stimuleren van onderlinge belangstelling en sociale steun.

Het formuleren van een visie op de langere termijn en de vertaling naar concrete doelen op de korte termijn, blijken in de praktijk van groot belang te zijn om het schoolpersoneel te inspireren en hun betrokkenheid te continueren.

Twee voorbeelden van diversiteitbeleid

Twee scholen experimenteerden met vormen van diversiteitbeleid. Op de ene school werd aandacht voor seksuele diversiteit geïntegreerd met reguliere onderdelen van het schoolbeleid. Een door de directie benoemde aandachtspersoon vroeg hiervoor schoolbreed aandacht. De school maakte zich wel zorgen over de continuïteit van het beleid als de aandachtspersoon in die rol zou wegvallen.

De andere school heeft ingezet op het tegengaan van schelden door leerlingen. Vóór de ontwikkeling en uitvoering van het beleid vond 28 procent dat het niet kan om 'homo' als scheldwoord te gebruiken. Na afloop van het beleidsproces onderschreef 60 procent die stelling. Bij de nameting van de veiligheid op school bleek overigens wel dat voor een werkelijke acceptatie van homoseksualiteit meer moet gebeuren dan alleen het tegengaan van schelden.¹⁹

Stap 3 Benoem een aandachtspersoon

Nadat het plan van aanpak geformuleerd en vastgesteld is, benoemt de school een van de docenten als aandachtspersoon. Sommige schoolleiders denken aan een 'homodocent' als de meest geschikte persoon daarvoor, maar dit is niet per definitie de beste keuze. Veel homoseksuele of lesbische docenten ambiëren zo'n functie ook niet omdat zij willen dat deze aanpak breed gedragen wordt. Of zij veronderstellen dat collega's gaan denken dat hij of zij een 'hobby' zit uit te leven. Andere homo-, biseksuele of lesbische personeelsleden kunnen zich bedreigd gaan voelen door aandacht voor seksuele diversiteit onder regie van deze collega, vooral als zij zelf vinden dat seksuele oriëntatie een zuiver persoonlijke aangelegenheid is. Homo- en lesbische personeelsleden willen overigens wel vaak informant zijn.

Het kan ook voordelen hebben juist een heterodocent tot aandachtspersoon te benoemen. Uit enkele proefprojecten op scholen is gebleken dat sommige collega's het makkelijker vinden om hun eventuele ongemakkelijke gevoel of zelfs afkeer rond homoseksualiteit te uiten naar een heteroseksuele aandachtspersoon. Op deze manier kunnen deze gevoelens toch besproken worden en een plaats krijgen, zonder dat zij bijdragen aan onveiligheid. Bovendien wordt met deze keuze benadrukt dat het diversiteitsbeleid een algemene verantwoordelijkheid van het personeel is.

In alle gevallen is het raadzaam dat benoemingen plaatsvinden op basis van capaciteit en vrijwilligheid.

Aandachtspersoon: twee voorbeelden

In de pilotprojecten benoemden twee scholen een aandachtspersoon die de uitvoering van activiteiten coördineerde. Op de ene school was dat een homodocent, op de andere een heterodocent. Voor de homodocent werkte zijn 'functie' als aandachtspersoon goed om zichzelf als homoseksueel docent te positioneren. Op de andere school maakte de aandachtspersoon al onderdeel uit van een project om de algehele veiligheid op school te verbeteren. Daardoor was hij op deze school de docent bij uitstek om ook aandachtspersoon voor het diversiteitsbeleid te zijn.²⁰

Het is te overwegen om de coördinatie van het diversiteitsbeleid onder te brengen bij de zorgcoördinator of bij een van de vertrouwenspersonen. Op die manier wordt aandacht voor seksuele diversiteit op praktische wijze direct onderdeel van het totale veiligheidsbeleid.

²⁰ Kuyper 2007

²¹ Kuyper 2007

Stap 4 Maak een duidelijk gestructureerd plan

In de volgende fase kan de aandachtspersoon contact opnemen met andere personen. Bijvoorbeeld de veiligheidscoördinator, de zorgcoördinator, leerlingbegeleiders, homoseksuele en lesbische docenten en docenten die seksuele vorming geven. Bij de uitwerking is het DOEL-model nuttig om structuur aan te brengen in het plan. Door mogelijke activiteiten in kaart te brengen op de terreinen Doelen, Omgangvormen, Educatie, Leerlingenzorg, werkt de school aan een structurele planning. Een structureel opgezet plan zorgt ervoor dat de continuïteit van het diversiteitsbeleid niet in gevaar komt; ook andere thema's roepen immers om voorrang. Bovendien komt op deze manier niet een té zware last op de schouders van de aandachtspersoon te liggen.

Continuïteit bij het plan van aanpak

Op de scholen van de proefprojecten bleek dat de animo voor seksueel diversiteitsbeleid op een zeker moment was weggeëbd. Oorzaken daarvan: het gaandeweg ontbreken van directe steun van de schoolleiding, het niet continueren van de 'peer-gesprekken' tussen docenten en de hectiek die voortkomt uit thema's die ook om aandacht vragen, zoals pesten, roken, internetverslaving, alcohol, kleine criminaliteit en voeding. Het blijkt voor een school een uitdaging om steeds weer een goede balans in prioriteiten te vinden.²¹

Begeleiding bij het opzetten van diversiteitsbeleid

Soms heeft de schoolleiding een gebrek aan tijd of aan specifieke deskundigheid op het terrein van seksuele diversiteit. Zoals we zagen, is er vaak sprake van moeilijk zichtbare problematiek. Dan kan het tijdrovend zijn om op eigen gelegenheid met dit onderwerp aan de slag te gaan; scholen hebben het al druk genoeg. In dat geval is een efficiënte en deskundige begeleiding aan te bevelen. Deze begeleiding kan al beginnen bij stap 1; scholen vinden het vaak al moeilijk om te herkennen wat er speelt en weten niet goed hoe ze die herkenning kunnen vergroten. In de bijlage geven we overigens enkele suggesties en aandachtspunten op dit punt.

Paraplugroep voor sociale veiligheid

Op een school in Nijmegen is een zogeheten paraplugroep actief, een overkoepelende structuur die alles rondom sociale veiligheid regelt en in de gaten houdt. Deze groep monitort wat er op school gebeurt, gaat hierover in gesprek met de directie, kijkt welke activiteiten er plaatsvinden en start eventueel ook activiteiten. Er zijn twee medewerkers binnen de paraplugroep die zich expliciet met seksuele diversiteit bezighouden. Een van hen is benoemd als aandachtspersoon om het thema op school breder op de kaart te krijgen.

BETREKKEN

Hoofdstuk 5

HET TEAM BETREKKEN

Voor een goede continuïteit moet de schoolleiding voortdurend aandacht vragen voor seksuele diversiteit in het schoolbeleid. De thematiek is te complex en de problematiek eromheen te vertakt, om het alleen bij de schoolleiding en de aandachtspersoon te laten. In dit hoofdstuk beschrijven we de rol van verschillende betrokkenen in en rond de school.

Rollen bij diversiteitbeleid

Het gaat om de volgende functies en rollen:

- 1 Aandachtspersoon
- 2 Zorgcoördinator
- 3 Mentoren en leerlingbegeleiders
- 4 Vakdocenten
- 5 Niet-heteroseksuele docenten
- 6 Externe begeleiders
- 7 Externe aanbieders

1 Aandachtspersoon

De aandachtspersoon is een docent die de continuïteit in de aandacht voor diversiteitbeleid stimuleert en bewaakt. Hij of zij doet de schoolleiding concrete voorstellen, en heeft het mandaat om de besluiten van de schoolleiding op dit terrein uit te voeren. Uit de proef-projecten is gebleken dat een aandachtspersoon nodig is om anderen binnen de school over de streep te trekken.

2 Zorgcoördinator

De seksuele ontwikkeling van leerlingen leidt soms tot uiteenlopende problematiek. Niet alle mentoren of leerlingbegeleiders krijgen vragen van niet-heteroseksuele leerlingen. En als ze die krijgen, weten ze niet altijd een antwoord. Sommige problemen vragen om een intensievere begeleiding. Om die problemen te herkennen en in voorkomende gevallen te kunnen doorverwijzen naar deskundige zorg, is het raadzaam dat de zorgcoördinator kennis heeft van de sociale kaart, en weet waar mentoren en leerlingbegeleiders eventueel terecht kunnen.

De GGD en de school

In Nijmegen hebben scholen al jaren contact met een coördinator bij de GGD. De actieve rol van de GGD op het terrein van seksuele diversiteit is mede te danken aan actief beleid van de gemeente, geïnspireerd door de lokale Adviescommissie Homo- en lesbisch beleid (een goed voorbeeld van de zogenoemde 'ketenkwaliteit', waarbij lokale overheid en scholen de handen ineenslaan).²² De GGD heeft daardoor een aantal interventies kunnen bedenken om bij Nijmeegse scholen seksueel diversiteitsbeleid op de agenda te zetten. Onder andere biedt men gratis het theaterproject 'AanZ' aan, een interactief theaterstuk met versies voor docenten en leerlingen, om hen bewust te maken van hun omgang met seksuele diversiteit.

Theatergroep AanZ

3 Mentoren en leerlingbegeleiders

Mentoren en leerlingbegeleiders kunnen gestimuleerd worden om problematiek bij leerlingen te signaleren. Eventuele doorverwijzing naar een zorgcoördinator of naar een hulpverlenende instantie dient zorgvuldig – en niet te snel! – te gebeuren. Leerlingen moeten niet gestigmatiseerd worden of belast met een 'probleem' dat ze niet hebben. Het is dus van belang dat mentoren en leerlingbegeleiders goed ingelicht zijn over de wijze waarop zij 'seksueel diverse' jongeren kunnen begeleiden. Net als bij zorg voor andere leerlingen is zorgvuldigheid en vraaggericht werken maatgevend voor de kwaliteit van de zorg. Het kan relevant zijn advies van deskundige organisaties in te winnen.²³

4 Vakdocenten

Om seksuele diversiteit uit de sfeer van wegdrukken, verdachtmaking, abnormaliteit en onwetendheid te halen, is goede voorlichting van belang. De eerste stap daartoe wordt gezet in het onderwijs zelf. Inhoudelijk kan in alle lessen een verband gelegd worden met de eindtermen die de overheid heeft vastgesteld op het terrein van actief burgerschap en sociale integratie (tolerantie, respect, aandacht voor diversiteit, sociale competentie).

Ook vakdocenten kunnen in hun lessen laten merken dat (homo)seksualiteit bespreekbaar is. Een goede basis is terloopse aandacht. Zo hoeft het in een wiskundeopdracht niet altijd te gaan om Remco en Saskia die berekenen hoeveel tegels er in hun nieuwe badkamer passen. Dat kunnen ook Remco en Vincent zijn. Bij Nederlands kan de vakdocent met de leerlingen bekijken hoe de seksuele oriëntatie van een homoseksuele schrijver hem of haar bij het werk beïnvloed heeft. Geschiedenis is een vak waar de docent aandacht kan geven aan seksuele diversiteit in het verleden. Bij maatschappijleer kan aan de orde komen hoe in andere culturen seksuele diversiteit soms op een heel andere manier dan in het Westen beleefd wordt, en hoe bijvoorbeeld homoseksualiteit daarin een plaats heeft. Zo kan de vakdocent maatschappijleer laten zien hoe deze culturele verschillen hun invloed uitoefenen op onze samenleving. Tijdens levensbeschouwelijke vorming kan de klas bediscussiëren hoe verschillende religieuze overtuigingen naar seksuele diversiteit kijken, en hoe dit soms kan botsen met maatschappelijke normen of met wetgeving. Een onderwerp als homoseksualiteit is weliswaar een thema bij biologie, maar een vakdocent kan dit verder uitdiepen.²⁴

²² Zie P. Dankmeijer (2005), Zwakke schakels in homo-emancipatie. Verkenning naar de ketenkwaliteit van het beleid rond homoseksualiteit in het onderwijs, Amsterdam, met name 16-17.

²³ Meer informatie daarover in de bijlage. Zie ook P. Dankmeijer, 'Homo- en transseksuele aandachtspunten in de leerlingbegeleiding', in: Toolkit Leerlingbegeleiding, zie ook www.empower-ls.com.

²⁴ Zie verder: P. Dankmeijer (2002), Een vrolijke school. Tips voor een prettige sfeer rond homoseksualiteit op uw school, Amsterdam.

Besluit binnen de sectie

Een docente biologie: 'Ik geef biologie en verzorging. Binnen de sectie hebben we uitdrukkelijk besloten in de lessen een positieve benadering van homoseksualiteit in te bouwen. Er is een standaard lesprogramma, waar een gastles van het COC en een klassengesprek over homoseksualiteit bij hoort. In het klassengesprek doen we een rollenspel. Ik probeer leerlingen hun eigen mening over dit thema te laten formuleren. Ik besteed er ook zelf expliciet aandacht aan in de biologieles. Als we het hoofdstuk over seks en voortplanting behandelen, sta ik langer stil bij homoseksualiteit dan het boek dat doet.'

Homo's en verstedelijking

Een docent aardrijkskunde: 'Als ik het met de leerlingen heb over verstedelijking, noem ik altijd de dinks: "double incomes no kids". In die groep zitten onder andere de homo's uit de grachtengordel van Amsterdam. Uit onderzoek in Amerika blijkt ook dat een regio met veel openlijke homoseksuelen zich economisch sneller ontwikkelt dan andere regio's. Dat schijnt te maken te hebben met de creativiteit die homoseksuelen nodig hebben om zichzelf te handhaven; dat geeft een impuls aan vernieuwingen. Op die manier maak ik duidelijk dat homo's vaak een geaccepteerde, welvarende en betekenisvolle plek in de samenleving kunnen hebben.'

5 Niet-heteroseksuele docenten

Veel niet-heteroseksuele docenten zijn niet 'uit de kast'. Omdat de sfeer op school rondom seksuele diversiteit vaak niet expliciet veilig is, is voor een coming-out ook moed nodig. Belangrijk is daarom dat de schoolleiding een niet-heteroseksuele docent in bescherming neemt en bij een coming-out persoonlijke steun biedt.

In de praktijk van de proefscholen is gebleken dat dergelijke steun zowel nodig als vruchtbaar is. Een homoseksuele docent kan een goed rolmodel zijn om te laten zien dat het heel normaal is om homo of lesbienne te zijn. Een open en vanzelfsprekende houding van deze docent als het gaat om zijn of haar seksuele oriëntatie geeft ook de niet-heteroseksuele leerlingen moed voor hun eigen toekomst, en mogelijk een bevrijding van gevoelens van schaamte en onzekerheid in het heden van hun schoolomgeving.

Tegelijkertijd mag de positie van de niet-heteroseksuele docent niet te zwaar belast worden. Iedere docent kan in zijn of haar eigen unieke situatie als rolmodel fungeren, maar niet ieder heeft de wens of capaciteit om leerlingen bij hun seksuele identiteitsontwikkeling of daarmee samenhangende problemen te helpen.

'Hulp aan iedere homoleerling?'

Een lesbische docente: 'Het weinige dat ik kan doen, is dat ik op vragen niet geheimzinnig reageer. Dat leerlingen in ieder geval weten dat homo's normale mensen zijn, normaal les geven, normaal praten en dat ze niet per se worden "afgemaakt". Ik ben dus een soort rolmodel. Maar ik vind het niet fijn als iedere leerling die met homoseksualiteit worstelt, gelijk naar mij toe holt. Ik weet niet hoe zwaar zo'n jongere misschien in de problemen zit, en ik ben ook geen maatschappelijk werker. Ik zal dan wel proberen zo'n jongere naar de leerlingbegeleider te loodsen.'

6 Externe begeleiders

Het proces om homoseksuele docenten en leerlingen een veilige omgeving te bieden, is dankbaar werk. Maar het is niet altijd een gemakkelijke opgave. Daarnaast roepen andere prioriteiten in de school om aandacht. Het is daarom verstandig externe begeleiding in te schakelen. Begeleiders van buiten zorgen ervoor dat de nodige deskundigheid snel aanwezig is. Met name als zij de school op maat begeleiden, kunnen zij een duurzame integratie van seksuele diversiteit in het schoolbeleid helpen bevorderen.

7 Externe aanbieders

Verschillende organisaties hebben trainingen, voorlichting en materialen ontwikkeld om seksuele diversiteit bespreekbaar te maken. Uitgebreide informatie daarover is te vinden op www.empower-ls.com en www.gayandschool.nl. Bij het gebruik maken van zulk aanbod is het aan te bevelen na te denken over hoe de school extern aanbod kan inbouwen in een meer integrale aanpak. Incidentele lessen en trainingen leveren vaak te weinig transfer op, dat wil zeggen: ze blijven vaak beperkt tot eenmalige aandacht en dragen onvoldoende bij tot draagvlak en doorgaande aandacht binnen de school.

DIVERSITEITSBELEID: HET DOEL-MODEL

Bijlage

EEN SYSTEMATISCHE AANPAK VAN DIVERSITEITSBELEID: HET DOEL-MODEL

In deze bijlage geven we een aantal concrete tips voor de manier waarop de school aandacht voor seksuele diversiteit kan integreren in een bredere beleidsmatige aanpak van veiligheid en omgangsvormen. Daarvoor gebruiken we het DOEL-model. Dit model is gebaseerd op praktijkervaringen in scholen. Het gaat ervan uit dat een samenhangende aanpak altijd aandacht besteedt aan Doelen, Omgangsvormen, Educatie en Leerlingenbegeleiding.²⁵

Doelen: verkenning van de situatie en doelen stellen

Elke school past haar aanpak van goede omgangsvormen periodiek aan op basis van een nieuwe inschatting van de situatie. Rond seksuele diversiteit kan het een eerste stap zijn om met enkele betrokkenen (niet-heteroseksuele docenten, docenten die seksuele vorming geven, de veiligheidscoördinator, de zorgcoördinator) te brainstormen over welke dingen men op school meemaakt rond omgangsvormen, seksualiteit, macho gedrag enzovoort. Op basis van zo'n eerste verkenning kan de schoolleiding een voorlopige beleidsvisie formuleren, waarin bijvoorbeeld aandacht is voor incidentenregistratie, onderzoek, uitgangspunten en voornemens voor concrete actie.

²⁵ Het DOEL-model is gebaseerd op de ervaringen met schoolbegeleiding door Empowerment Lifestyle Services en sluit aan op de kwaliteitscriteria van de onderwijsinspectie. Zie onder meer Inspectie van het Onderwijs (2003), Iedereen is anders. Een handreiking van de Inspectie van het Onderwijs om scholen veilig te maken, in het bijzonder voor homoseksuele leerlingen en docenten, Inspectie van het Onderwijs, Utrecht.

Een tolerantiecontract

Op het Marcanti College in Amsterdam wilde men voorkomen dat er iedere keer als het over homoseksualiteit gaat, een principiële discussie uitbreekt over de vraag of men deze seksuele variant moet accepteren. Dit is voor ouders en leerlingen op deze - zeer multiculturele - school, vaak een heikel punt. De school heeft lang over haar uitgangspunten gesproken en kwam uiteindelijk tot een eenvoudige visie: 'Op het Marcanti College zorgen we voor een tolerant klimaat ten aanzien van geloof, afkomst, uiterlijk en seksuele geaardheid.' Dit uitgangspunt wordt nu aan ouders en leerlingen voorgelegd als zij zich inschrijven op school, met de vraag het te onderschrijven.

In veel scholen die een plan van aanpak willen maken, richt de schoolleiding een stuurgroepje op met een voortrekker. Zo'n groep kan onderdeel zijn van een 'parapluprojectgroep', als de GGD een dergelijk overkoepelend project in de school begeleidt. Het stuurgroepje bereidt voor hoe de voornemens worden ingebracht in het docententeam of in deelteams, en hoe de resultaten daarvan teruggekoppeld worden naar de schoolleiding. Leerlingen kunnen ook bij de visieontwikkeling worden betrokken door hen te laten meepraten over gewenste omgangsvormen. In veel scholen gebeurt dat standaard in de brugklas. Respectvol gedrag, ook naar niet-heteroseksuele leerlingen en personeelsleden, kan daarin relatief gemakkelijk worden meegenomen.

Omgangsvormen en schoolklimaat

In veel scholen komt een enkele niet-heteroseksuele docent uit voor zijn of haar seksuele oriëntatie. Andere docenten doen dit niet, of alleen tegenover goede vrienden. Aan de andere kant gebruiken veel leerlingen scheldwoorden als 'homo' of 'mietje'. Dat wordt op veel scholen niet verboden, en soms doen zelfs docenten eraan mee. Individuele docenten die zulke gedragspatronen willen veranderen, staan dan voor een erg moeilijke opdracht. Soms stelt een vrouwelijke of homoseksuele docent dit aan de orde (al dan niet via een heteroseksuele collega). Leerlingen durven een dergelijk initiatief vaak nog niet te nemen, zeker niet zonder steun van docenten. Individuele vragen om de negatieve sfeer te doorbreken, hebben overigens weinig effect. Het is beter als het volledige team afsprekt op welke manier schelden, roddelen en pesten worden aangepakt. Bij dat proces is het de schoolleiding die zowel ethisch als praktisch de leiding op zich neemt. Wanneer spreken we onze leerlingen aan en wanneer laten we iets lopen? Beschouwen we schelden als een persoonlijke belediging (en dus eerder als een zaak tussen twee individuen), of pakken we het als school disciplinair of pedagogisch aan?

Bij veel vormen van schelden en pesten accepteren leerlingen straf of een andere pedagogische correctie. Maar wanneer zij worden aangesproken op negatief gedrag rond seksuele diversiteit, zijn ze vaak erg verbaasd of zelfs verontwaardigd. Minachtend gedrag over andere vormen dan heteroseksualiteit is voor hen vaak vanzelfsprekend. Soms vinden zij

dat 'homospecifiek' schelden en pesten geen discriminatie is; 'het is zomaar een woord' of 'ik plaagde alleen maar wat' is dan hun excuus. Zonder duidelijk beleid rond omgangsvormen, is het voor docenten vaak niet makkelijk om hierin adequaat op te treden.

'1.700 keer per dag iemand er uit sturen...'

Op een van de proefprojectscholen zei de veiligheidscoördinator: 'Dat uitschelden voor 'homo' blijft een probleem. Vrijwel alle leerlingen gebruiken het dagelijks. Als ik dat zou willen stoppen, zou ik 1.700 leerlingen elke dag de klas uit moeten sturen. Dat is niet te doen.'

Op een andere proefprojectschool, een vmbo, sprak het gehele team af dat het uitschelden voor 'homo' onacceptabel is, net als overigens andere scheldwoorden.

De leerlingen kregen uitleg over dit besluit. Vanaf dat moment reageerden docenten zoveel mogelijk direct op het scheldwoord 'homo' door nogmaals duidelijk te maken dat het woord onacceptabel is als scheldwoord. Bij herhaling worden leerlingen nu consequent bestraft.

Om omgangsvormen en het schoolklimaat te verbeteren, is het nodig dat de schoolleiding hierover met het team een haalbare strategie afsprekt en die vervolgens ook met het hele team consequent uitvoert. Sommige collega's, leerlingen en ouders hebben wellicht vooroordelen die tot negatief gedrag of tot klachten over de aanpak van de school kunnen leiden. Het is goed om vooraf af te spreken hoe schoolleiding en personeel met zulke reacties wil omgaan.

Naast afspraken over omgaan met schelden, pesten en roddels, kan de school zich uitspreken over de gewenste vorm van mogelijke openheid van niet-heteroseksueel personeel en leerlingen. Kunnen die desgewenst op dezelfde manier over hun persoonlijke omstandigheden praten als hun heteroseksuele collega's en medeleerlingen? Op sommige scholen vertrekken 'seksueel diverse' docenten en leerlingen vanwege intimidatie, een homonegatieve sfeer of de onmogelijkheid zichzelf te kunnen zijn.

De nieuwe afspraken rond omgangsvormen en schoolklimaat kunnen leiden tot aanpassingen in het personeelsbeleid. In het kader van een breed diversiteitsbeleid zijn die aanpassingen dus niet alleen gericht op homoseksuele collega's. Zij kunnen ook meer veiligheid bieden aan andere unieke identiteiten van leden van het schoolpersoneel. Een kritische blik op het omgangsvormenprotocol en de klachtenregeling is daarnaast mogelijk van belang. Sommige scholen besluiten deze regelingen aan te passen door homonegativiteit er expliciet in op te nemen. Dit is ook wat de vakbonden adviseren, omdat zulke regelingen slachtoffers van intimidatie of discriminatie een legitieme basis geven om voor hun rechten op te komen.

In alle gevallen is het relevant veel aandacht te besteden aan de implementatie van het diversiteitsbeleid. Het beter bekend maken van de regels en omgangsvormencultuur en het inhoudelijk, met concrete casussen, bespreken ervan, kan een goede bijdrage zijn aan het draagvlak voor de gezamenlijke te dragen visie op het beleid. In deze besprekingen kan

men op een op de school toegesneden concrete manier vaststellen hoe de school met spanningen rond verschillende persoonlijke identiteiten, levensbeschouwingen en overtuigingen wil omgaan.

De omgangsregels kunnen ook onder leerlingen besproken worden. In sommige scholen werkt men met conflictbemiddeling of 'mediation', of met 'peer group education' rond seksuele vorming. In zulke activiteiten kan de school meer systematische aandacht voor een respectvolle en open sfeer, inclusief seksuele diversiteit, inbouwen.

Educatie en integratie in de lessen

In ongeveer de helft van de schoolboeken voor maatschappijleer, biologie en verzorging is enige aandacht voor homoseksualiteit. Vaak is de behandeling echter summier. Docenten krijgen weinig tips over hoe om te gaan met bevooroordeelde en negatieve reacties van leerlingen. In de praktijk hangt het daarom vaak af van de individuele interesse van de docent om meer of op een meer vanzelfsprekende manier aandacht aan het thema te geven.

Incidentele en individuele initiatieven zijn nuttig, maar werken beter als zij structureel ingebed zijn en geflankeerd worden door schoolbeleid. Een structurele aanpak begint ermee dat de school bepaalt hoe seksuele diversiteit aan de orde moet komen. Bijvoorbeeld in maatschappijleer (discriminatie, respect, burgerschap), verzorging (relaties, seksualiteit), of levensbeschouwing (religie, identiteitsvorming, levensbeschouwelijke tolerantie, dialoogtechniek). De school kan besluiten waar deze thema's in het curriculum het beste kunnen worden opgenomen, en bekijken of er in de gebruikte methodes al aandacht is en eventueel moet worden aangevuld.

Externe voorlichters

Docenten die het moeilijk vinden seksuele diversiteit aan de orde te stellen, schakelen vaak externe voorlichters in. Voor het thema homoseksualiteit zijn dat meestal vrijwillige voorlichters van de lokale homo/lesbische organisatie. Die vertellen hun eigen coming-out verhaal, beantwoorden vragen van leerlingen en gaan een discussie aan over vooroordelen. Het voordeel van dit soort voorlichting is het authentieke karakter ervan. Leerlingen kunnen alle vragen stellen die ze maar willen en krijgen een vaak persoonlijk antwoord. Dat brengt de dagelijkse beleving van homo's en lesbiennes dichtbij en concreet. Zulke concrete levenservaringen doorbreken vooroordelen op een wijze die een (heteroseksuele) docent niet kan evenaren.

Het nadeel is dat dergelijke voorlichtingen vaak op zichzelf blijven staan. Het omgangsklimaat op school komt zelden aan de orde. Soms vragen de voorlichters of de docent de klas verlaat tijdens de voorlichting. De afwezigheid van de docent kan eraan bijdragen dat de sfeer binnen de voorlichting persoonlijker wordt en dat leerlingen meer durven zeggen en vragen. Maar tegelijkertijd maakt het de school moeilijk om de effecten van de voorlichting vast te houden. Als de leerlingen na de voorlichting de klas uitgaan en op de gang opnieuw

geconfronteerd worden met een negatieve houding tegenover (seksuele) diversiteit en homoseksualiteit, gaat het educatieve effect al snel verloren.

De docent kan dan niet teruggrijpen op wat in de voorlichting besproken is. Als de school zulke voorlichtingen inzet als bijdrage aan haar integrale aanpak van diversiteitsbeleid, is het zaak goede afspraken te maken over de voorbereiding én de follow-up daarvan binnen de school. Kan de school bijvoorbeeld eventuele signalen van onveiligheid die tijdens of na de voorlichtingen naar voren komen, gebruiken om haar aanpak van veiligheid te verbeteren?

Seksuele diversiteit kan ook op een vanzelfsprekende manier in de lessen geïntegreerd worden (zie de voorbeelden in hoofdstuk 5, onder 'vakdocenten'). Leerlingen kunnen soms verbaasd reageren, omdat ze veelal 'witte', overwegend mannelijke en heteroseksueel georiënteerde voorbeelden gewend zijn. Omdat docenten het soms lastig vinden om met zo'n eerste reactie om te gaan, is het aan te bevelen de introductie van deze meer diverse lesaanpak goed met hen voor te bereiden. Kies de voorbeelden vooraf zorgvuldig en in overleg, en spreek met elkaar door welke reacties er zoal te verwachten zijn. Bespreek ook hoe iedere docent daarop denkt te reageren. Speel het zo nodig met elkaar uit in korte rollenspellen. Stel de werkelijke eerste ervaringen aan de orde in teamoverleg of intervisie, en laat docenten elkaar tips geven hoe ze met de reacties van de leerlingen en met hun eigen emoties daarbij kunnen omgaan.

Veel externe aanbieders hebben educatieve pakketten ontwikkeld rond sociale competentie, respect, seksualiteit en homoseksualiteit. Het is de moeite waard om te bekijken welke pakketten al op school gebruikt worden, en of deze nuttige materialen nog effectiever in te zetten zijn door ze meer in onderlinge afstemming en vanuit een gemeenschappelijke visie op diversiteitsbeleid uit te voeren.

Lessen maken in het voortgezet onderwijs steeds meer plaats voor zelfwerkzaamheid. Bekijk ook eens hoe diversiteit, omgangsvormen en seksualiteit in het zogeheten 'nieuwe leren' een goede plaats kunnen krijgen. Zorg voor goede documentatie in het documentatiecentrum en op de website van de school. Als de school gebruik maakt van interactieve cd-roms, waarmee leerlingen met behulp van een breed kader een thema kunnen kiezen en uitwerken, bevorder dan dat diversiteit (inclusief seksuele diversiteit) daarin ook aan de orde komt.

De participatie van leerlingen is een mooi einddoel voor een school die de educatie rond diversiteit en onderling respect wil perfectioneren. In alle voornoemde lessen en educatieve werkvormen kan de school leerlingen vragen om de opgedane kennis toe te passen in het hier en nu: in de klas, op de gang, op het schoolplein, thuis. Hoe willen de leerlingen hun leven inrichten? Hoe kan de school hen daarbij ondersteunen? In zo'n participatieve manier van educatie geeft men niet alleen kennis en vaardigheden aan leerlingen, maar geven leerlingen op hun beurt ook de school de nodige kennis en ervaring mee waarmee die haar educatie - en het diversiteitsbeleid - voortdurend op de actualiteit kan toesnijden.

Leerlingbegeleiding en zorg

Leerlingen die tegen problemen aanlopen, hebben begeleiding en soms professionele zorg nodig. Is er op school begeleiding voor leerlingen die twijfelen over hun seksuele voorkeur of identiteit (man/vrouw zijn; transgender gevoelens of transseksualiteit), of die zich zorgen maken over discriminatie? Of worden zulke vragen (te) automatisch doorverwezen naar 'de' openlijk homo/lesbische docent?

Met een structurele aanpak gaat een school ervan uit dat er minimaal enkele tientallen of zelfs honderden leerlingen rondlopen met niet-heteroseksuele gevoelens. De leerlingen-begeleiders en zorgcoördinator kunnen zich daarop voorbereiden.²⁶

Veel homoseksuele leerlingen zullen eerst zelf op zoek gaan naar informatie. Het is goed ervoor te zorgen dat die op school ook beschikbaar is: in het documentatiecentrum, op de website en in de schoolkrant. Naast de praktische waarde van dit soort informatie, geeft het de homoseksuele leerlingen ook het signaal dat bijvoorbeeld homoseksualiteit en transseksualiteit op school niet taboe zijn. Leerlingenbegeleiders kunnen laten merken dat zij openstaan voor uiteenlopende vragen over seksualiteit. Dat kan bijvoorbeeld door op de spreekkamer relevante folders neer te leggen of een poster op te hangen die leerlingen het signaal geeft dat deze onderwerpen voor hem of haar bespreekbaar zijn. Veel leerlingenbegeleiders willen getraind worden in het voeren gesprekken met homoseksuele of transgender leerlingen. Empowerment Lifestyle Services biedt een specifieke training rond homospecifieke leerlingenbegeleiding. De werkgroep Berdache van Humanitas geeft voorlichting over de begeleiding van transseksuele kinderen en doet zelf aan begeleiding van kinderen en hun ouders.

Vaak hebben niet-heteroseksuele leerlingen geen ernstige problemen met hun seksuele gevoelens. Ze zijn alleen bang dat ze zullen worden afgewezen. Dit noemen we 'niet gecompliceerde identiteitsproblematiek', die door leerlingenbegeleiders en mentoren zelf kan worden begeleid.

Bij 'niet gecompliceerde identiteitsontwikkeling' komen jongeren soms met een vraag om persoonlijke begeleiding als ze voor de eerste keer naar een homogelegenheid of een inloopmiddag voor homoseksuele en/of lesbische tieners gaan. Vaak krijgt een homo- of lesbische docent die vraag voorgelegd. Het is goed om na te denken wat de school hiervan vindt en hoe zij met een dergelijk verzoek wil omgaan.

In een deel van de gevallen kan de identiteitstwijfel en (dreigende) discriminatie en uitstoting wél ernstige gevolgen hebben voor de psychosociale gezondheid van jongeren en voor hun functioneren op school. In dat geval is er sprake van 'gecompliceerde identiteitsproblematiek'. Deze leerlingen moeten adequaat doorverwezen kunnen worden naar (professionele) hulpverlening. Helaas zijn niet alle hulpverleners voorbereid of deskundig op dit terrein. Daarom is het belangrijk om bij de samenstelling van de sociale kaart of bij daadwerkelijke verwijzing bij de hulpverlener na te vragen of hij of zij ervaring heeft met begeleiding van niet-heteroseksuele jongeren. Bij begeleiding (en bij hulpverlening) is het overigens belang-

rijk om de vier subgroepen van homoseksuele, biseksuele, lesbische of transgender leerlingen niet over één kam te scheren, omdat hun problematiek vaak niet hetzelfde is.

Integratie van een transgender leerling

Tijdens de basisschool voelde een jongen zich nooit prettig en droeg thuis vaak meisjeskleden. Na het zien van een televisieuitzending over transseksualiteit beseften de ouders waar dit mee te maken had. Aan het eind van de basisschool besloten ze in samenspraak dat de jongen vanaf de brugklas als meisje door het leven zou gaan. De schoolleider werkte hard aan het proces van persoonlijke ontwikkeling mee, onder meer door voorlichting aan de docenten, in de klas waar het meisje in zat en aan andere ouders. In de administratie werd het formele biologische geslacht weliswaar conform de wettelijke vereisten bij de leerlingengegevens genoteerd, maar de leerling werd in alle correspondentie van de school als meisje aangesproken. De school hield rekening met de medische behandeling die het meisje onderging.

In de leerlingenbegeleiding moet de school vooraf zorgvuldig bepalen hoe zij met vragen rond seksuele diversiteit wil omgaan. In het algemeen is het vaak wenselijk om de ouders te betrekken bij problemen van een leerling. Maar bij 'seksueel diverse' leerlingen kan het zonder toestemming van de jongere inlichten van de ouders soms een vertrouwenscrisis met de ouders veroorzaken. In sommige gevallen kan dat zelfs leiden tot huiselijk geweld en eerwraak. Het is wenselijk dat de school haar privacybeleid goed op orde heeft en dat begeleiders samen met de leerling een zorgvuldige inschatting maken om problemen op dit punt te voorkomen. Voor de opvang van allochtone jongeren met homoseksuele, biseksuele, lesbische of transgender gevoelens zijn inmiddels diverse opvangprojecten gestart.²⁷

Een belangrijk punt is verder de manier waarop de leerlingen onderling omgaan met wederzijdse steun. Wat gebeurt er in de vriendenkring van een leerling die bijvoorbeeld bekend wordt als homo of lesbisch? Komt zo iemand geïsoleerd te staan op school? Heeft de school een rol in het tegengaan van dergelijke uitsluiting of – andersom – in het bevorderen van wederzijdse sociale cohesie en steun? Het is goed om ook hierover een gezamenlijke visie en waar nodig gezamenlijke (of juist persoonlijke) vormen van actie af te spreken.

26 In P. Dankmeijer, 'Homo- en transseksuele aandachtspunten in de leerlingenbegeleiding', in: Toolkit Leerlingenbegeleiding, KLUWER, november 2006, staat een uitgebreid artikel over begeleiding van seksueel diverse leerlingen. Een kortere versie daarvan is ook op www.empower-ls.com terug te vinden.

27 Zie de lijst op www.empower-ls.com/ondersteuning/voor_leerlingen

Ten slotte: diversiteitbeleid is geen 'digitale aanpak'

Het systematisch verbeteren van een aanpak van goede omgangsvormen in het kader van diversiteitbeleid is geen 'digitale kwestie'; het beleid staat niet 'uit' of 'aan', maar ontwikkelt zich in een aantal fasen. Empowerment Lifestyle Services onderscheidt in de implementatie van diversiteitbeleid globaal vier fasen:

1. Bij het voornemen om tot een integrale aanpak te komen, zijn er vaak één of enkele docenten die zich met het onderwerp seksualiteit bezighouden. Vaak gebeurt dat vanuit een persoonlijke of vakinhoudelijke belangstelling. Deze betrokkenheid is uitstekend en moet gewaardeerd worden. Maar als de schoolleiding het daarbij laat, komt het niet tot een systematische aanpak. Het blijft dan als het ware een soort 'hobby'.
2. In een volgende fase geeft de schoolleiding zelf opdracht tot een verkenning van de situatie op school. Zij komt zij op basis van voorstellen uit het team of van een stuurgroepje tot een coherent plan van aanpak. Bij zo'n plan van aanpak hoort ook het bespreken van eventuele weerstanden en risico's en het aanwijzen van personen die deeltaken gaan uitvoeren. In deze fase wordt de aanpak in de steigers gezet.
3. In een derde fase is het zaak om het hele team mee te krijgen. Immers, als slechts enkele personeelsleden wat deeltaken uitvoeren, zal het effect van het beleid beperkt blijven. Afspraken die worden voorbereid, moeten door het hele team gedragen en uitgevoerd worden. Ook hier komt het bespreken van weerstanden tegen en loyaliteit aan het beoogde beleid weer terug.
In een team zijn er altijd voorlopers en achterblijvers. Seksualiteit en diversiteit zijn gevoelige onderwerpen; niet alle docenten zullen volmondig de emancipatie op dat terrein willen bevorderen. Het is dan zaak om een werkwijze te vinden die recht doet aan de veilige sfeer die de school wil nastreven om kwetsbare leerlingen en personeelsleden te beschermen. De schoolleiding kan uiteenlopende meningen in het team respecteren, zolang anderen daarmee niet tekort worden gedaan.
4. De grote meerderheid van de schoolbevolking wordt gevormd door de leerlingen. Een integrale aanpak is pas afgerond als zij zich aan het diversiteitbeleid willen committeren en er van harte aan meewerken.

In de praktijk zullen deze vier fasen vaak wat door elkaar heen lopen. Het proces naar een integraal diversiteitbeleid kan af en toe een terugval kennen en dan juist weer sprongen vooruit maken. Scholen zijn vaak al ver in de ontwikkeling van een meer algemeen omgangsvormenbeleid, maar hebben de aandacht voor culturele, religieuze én seksuele diversiteit soms minder ver uitgewerkt. Het hele proces naar integraal diversiteitbeleid is daarom ook een constante oefening in het leren omgaan met diversiteit op al deze terreinen.